

VLADO SRUK

Erich Fromm

(1900—1980)

Samo pet dni pred 80. rojstnim dnevom je omahnil eden velikih umov 20. stoletja, psihoanalitik, humanist in socialistični mislec Erich Fromm.

Umrl je človek, ne more pa umreti zanimanje ljudi za probleme, s katerimi se je ukvarjal, za dela, ki jih je ustvaril. Ne more ugasniti luč npravnosti in filantropije njegovega opusa.

V desetine jezikov, od slovenščine in portugalsčine do japonščine in vietnamsčine je prevedenih kakih petindvajset njegovih knjig in ogromno število razprav, člankov, intervjujev, ekspertiz ipd. Četudi je o njem napisano mnogo študij, bržčas njegov bleščeči prispevek v kulturno zakladnico človeštva še vedno ni v celoti ovrednoten.

Beg od svobode, Človek sam zase, Psihoanaliza in religija, Pozabljeni jezik, Zdrava družba, Umevanje ljubezni, Poslanstvo Sigmunda Freuda, Zen budizem in psihoanaliza, socialistični manifest in program (Let Man Prevail), Marxovo pojmovanje človeka, Pogled v dejstva in fikcije mednarodne politike (May Man Prevail?), Onstran verig iluzije, Dogma o Kristu in drugi eseji o religiji, psihologiji in kulturi, Človeško srce, Socialistični humanizem — internacionalni simpozij, radikalna interpretacija stare zaveze (You Shall Be as Gods), *Revolucija upanja, Človekova narava, Kriza psihoanalize, Družbeni karakter v mehiški vasi, Anatomija človeške destruktivnosti, Imeti ali biti, Agresivnost in značaj, Psihoanaliza Sigmunda Freuda* — veličina in omejenosti, *Značaj nemških delavcev in nameščencev* . . . Iz teh knjig bodo črpali vrednost, npravnost ter navdih za lastna snovanja prihodnji rodovi v vseh deželah sveta. Znova in znova bodo občudovali širino in izvornost velikega ustvarjalca.

Spomnimo se glavnih postaj njegovega težavnega, toda nadvse plodnega življenja.

Prva postaja: Rodil se je v Frankfurtu na Maini 23. 3. 1900. Najožje družbeno in mentalno okolje, ki ga je oblikovalo osebno in nazorsko, je bila ortodoksna židovska družina srednjega sloja, v kateri je bilo globoko zakoreninjeno rabinsko izročilo. Proučevanje talmuda. Branje stare zaveze. Izkušnje prve imperialistične vojne. Doživetja epizod antisemitizma. Pogovori s socialisti, predvsem z delavci v majhnem podjetju njegovega očeta.

Druga postaja: Študij psihologije, sociologije in filozofije. Doktorat l. 1922 — s socialno-psihološko in religioško tematiko. Dopolnilni študij psihopatologije in psihiatrije ter psihoanalitična praksa v Münchnu in v Berlinu. Odločilna, vznemirljiva znanstveno-nazorska srečanja: historični materializem, freudizem, budizem, teorija materinskega prava... Prvi članki, npr. tisti o vsebinskih razsežnostih židovske sobote.

Tretja postaja: Frankfurt in tamkajšnji krog marksistov. Sodelovanje z M. Horkheimerjem, H. Marcusejem, Th. Wiesengrund-Adornom in z drugimi. Naperi za interdisciplinarno povezovanje historičnega materializma s Freudovo psihoanalizo. Študij in znanstveno raziskovanje problematike avtoritarnega karakterja. Proučevanje socialno-psiholoških vidikov kazenskega sodstva. Psihoanalitična klinična praksa...

Četrta postaja: Umik pred nacističnimi zvermi leta 1934. Nova sodelovanja v Ameriki — še zlasti s predstavnikoma tim. kulturalistične psihoanalize, K. Horney in H. Sullivanom. Nadaljnja proučevanja avtoritarnega karakterja, še posebej kar zadeva družino (Horkheimerjev zbornik) in vzpon totalitarnih gibanj (Beg od svobode). Definitivno preseženje (»revizija«) klasične Freudove psihoanalize. Snovanje v domeni psihologije etike, katerega končni rezultat je bila ena najbolj globokih študij npravne problematike, Človek sam zase. Članstvo in dejavnost v Bennington Collegeu. Utemeljevanje William Alanson White Instituta za psihiatrijo, psihoanalizo in psihologijo. Sodelovanje z R. Lintonom, kar zadeva antropološko in karakterološko problematiko... Vse mogoče druge raziskovalne, znanstveno-pedagoške aktivnosti na ameriških univerzah in drugih institucijah.

Peta postaja: Odhod v Mehiko l. 1949 (najbrž tudi zaradi fašistoidnega »lova na čarovnice« v ZDA). Mislec je nadaljeval številna prejšnja sodelovanja, vsemu temu pa se je pridružila še široka dejavnost v novi deželi. Okoli Fromma so se takoj zbrali številni progresivno usmerjeni družboslovci in še zlasti psihiatri; dva vidnejša akta teh sodelovanj sta bila simpozij o zen-budizmu in psihoanalizi v Cuernavaci in proučevanje družbenega karakterja v neki mehiški vasi... Posebej pomembno za to obdobje je Frommovo angažiranje v ameriški socialistični stranki in v gibanju za mir. Razvil je do kraja pojmovanje tim. humanistične psihoanalize. Izoblikoval je koncepcijo humanitarnega socializma — za visoko razvite družbe. Obsežno se je ukvarjal z interpretacijo marksizma, še posebej s tim. antropološkimi vidiki, s tematiko, ki so jo v petdesetih in šestdesetih letih odločno uveljavili antistalinistični marksistični filozofi in družboslovci... Novi koraki v razvijanju in osmišljanju psihoanalize, etično-humanistične problematike... Številne knjige, članki.

Zadnja postaja: Po letu 1970 je živel predvsem v Švici. Dokončal je zadnja dela. Sijajna knjiga o človeški destruktivnosti — kritično soočanje s K. Lorenzom, s B. F. Skinnerjem in z drugimi nosilci biologističnih, pragmatističnih in ostalih enostranskih pojmovanj... Vnovična kritična

poglabljanja v Freuda . . . Filozofska-antropološka razglabljanja ter sinteza v delu *Biti ali imeti* . . . Umrli je 18. 3. 1980.

Fromm sam je bil antidogmatičen mislec in znanstvenik. Na misel mu ne bi prišlo, da bi katerokoli svoje dognanje vsiljeval kot dogmo. Jasno se je zavedal, kako socialistična praksa, realna progresivna gibanja »popravljajo«, »demantirajo« in »presejajo« vse mislece, žive in mrtve. Tudi v njegovem opusu lahko najdemo prvine (kot so npr. podcenjevanje lastniškega vprašanja za socialistično družbo, neustrezno vrednotenje Lenina in diktature proletariata, neravnotežje med moralno-humanističnimi poudarki in družbeno-ekonomskimi utemeljitvami itn.), ki terjajo kritičen pretres. Toda ni dvoma, da je dognal in izrazil marsikaj, kar bodo borci za novo človečnost morali spoznati, premisliti, upoštevati bržčas še zelo dolgo . . .

Kar zadeva Jugoslavijo, je občudoval hraber boj naših narodov s fašizmom. Še posebej je poudaril, da so se jugoslovanski narodi sami osvobodili okupatorjev. Prav tako je dal vse priznanje odločnemu jugoslovanskemu odporu stalinizmu. Posebej je bil naklonjen ideji samoupravnega socializma. Nekajkrat je prišel v naša podjetja, pa na filozofske in znanstvene zборе. Leta 1961 je odločno podprl pravkar ustanovljeno gibanje neuvršenih, politiko Tita, Nehruja in Naserja. Opozoril je na povezavo med izvirnimi potmi izgrajevanja socializma ter ohranjanjem miru.

V mednarodnih razsežnostih je veliko prispeval k temu, kar običajno imenujemo — socializem s človeškim obrazom. Svoje pojmovanje svobode je koncipiral mnogostransko — svoboden, razvit in produktiven posameznik naj izgrajuje humano asociacijo.

ERICH FROMM

Lastnosti nove družbe

Nova znanost o človeku*

Prvi pogoj za možno ustvarjanje nove družbe je zavest o domala nepremagljivih težavah, s katerimi se mora tak poskus soočiti. Verjetno je prav nejasna zavest o tej težavnosti eden glavnih vzrokov, da je tako malo storjenega, da bi nujne spremembe uresničili. Mnogi si mislijo:

* Objavljeni tekst je daljši odlomek iz zadnjega (IX) poglavja Frommove knjige »Imeti ali biti«, ki je izšla v založbi Naprijed v Zagrebu, 1979, str. 226. Knjigo je prevedel in zanjo napisal uvodno besedo (Frommovo pojmovanje človeka) Gvozden Flego. Zaradi omejenega prostora smo v prevodu opustili avtorjeva razmišljanja o uvajanju zagotovljenega letnega dohodka za celotno prebivalstvo sveta, o osvobajanju žena iz patriarhalne dominacije, o izbliko-